

Alexandra-Valentina MIHALI
(Universitatea „Babeș-Bolyai”
din Cluj-Napoca)

Pedeapsa cu moartea. Privilegiu pentru unii. Supliciu pentru alții¹

Abstract: (Death Punishment. Privilege for Some, Torture for Others) The right of life is the most representative attribute of human being, is absolute and immutable, that identifies human in the entire ecosystem where he lives as a creator of civilization and culture. The issue of capital punishment (re)brings to light in an allusive/metaphorical way the epic of the "evil from the box". No matter how many times it will be closed with the lock of evidence provided by transparent facts and statistics, it will always break through, nourished by traditions and customs which are generated by an unconscious and irrational belief. Thus, we ask ourselves the recurring question whether the death penalty really belongs to an irreversibly assumed past or, it is changed imperceptibly into the uncertain present and into a dark future. The present research aims to bring into discussion, in various aspects the capital punishment and how has been approached by great intellectuals of the world and, starting from them, how was reverberated in the Romanian space, that abolished it, in the 19th century, which ensured Romania a flourishing place in the world. The reactivation in the collective memory of this controversial punitive element rises in the human's mind various questions meant to search the answers that are indispensable in a future when life is perceived beyond its biological connotations, as the highest goal of humanity.

Keywords: *death, capital punishment, memory, evolution, torture.*

Rezumat: Dreptul la viață este cel mai reprezentativ atribut al ființei umane imuabil și absolut, ce uniciziază omul în întreg ecosistemul în care trăiește drept creator de cultură și civilizație. Chestiunea pedepsei capitale (re)aduce la lumină în mod aluziv/metaforic epopeea „diavolului-din-cutie”. Indiferent de câte ori va fi închis cu zăvorul dovezilor furnizate de fapte transparente și statistici, el va răzbi mereu, hrănit de tradiții, cutume generate de un crez inconștient și irațional. Astfel, ne punem întrebarea recurentă dacă pedeapsa cu moartea aparține într-adevăr unui trecut ireversibil asumat sau se transpune, pe nesimțite, în prezentul nesigur și într-un viitor întunecat. Cercetarea de față își propune să aducă în discuție, sub diverse aspecte, regimul pedepsei cu moarte și modul de abordare a acesteia la marii învățați ai lumii și, pornind de la aceștia, cum s-a reverberat în spațiul românesc care a abolit-o, în mod triumfător, în secolul al XIX-lea, asigurând României din vremea Marii Uniri un loc înfloritor la nivel universal. Reactivarea în memoria mentalului colectiv al acestui element punitiv controversat trezește în mintea omului diferite întrebări menite să caute răspunsurile ce stau la baza unui viitor în care viața e privită dincolo de conotațiile sale biologice, este chiar finalitatea cea mai înălțătoare a umanității.

Cuvinte-cheie: *moarte, pedeapsă capitală, memorie, evoluție, tortură.*

¹ Această lucrare a beneficiat de sprijin financiar prin proiectul „Cercetare doctorală și postdoctorală de calitate, inovativă și relevantă pentru piața muncii”: POCU/ 380/ 6/ 13/ 124146, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020. / This study was supported by the project "Quality, innovative and relevant doctoral and postdoctoral research for the labor market": POCU/380/6/13/124146, project co-financed by the European Social Fund through The Romanian Operational Programme "Human Capital" 2014-2020".

Asupra pedepsei cu moartea planează și acum, într-un moment în care găsirea unui răspuns este o activitate omniprezentă și recurentă, o pleiadă de păreri. Acestea au izvoare eterogene, de natură politică, istorică, juridică, etică, socială sau toate acestea cumulate, mozaicul de posibili factori ce pot influența un răspuns fiind întărit de complexitatea, gravitatea și rigiditatea problemei. Prerogativa de a suprima viața unui individ într-un context reglementat (sau nu), a reprezentat o frământare continuă în gândirea de pretutindeni și dintotdeauna. Astfel, umanitatea, pe bună dreptate își adresează întrebarea cum legea care are ca scop primordial orientarea, corijarea și modelarea conduitei umane își găsește legitimarea din punct de vedere etic, social, politic să nimicească rezultatul cel mai înălțător al materiei – omul.

Pedeapsa capitală și baza dreptului de a pedepsi nu pot fi înțelese în sens restrâns, ci trebuie relaționate cu principiile sociale, filosofice, istorice universale, cu dezvoltarea concepțiilor etice în general, din perspectivă culturală, gnoseologică.

Cercetarea științifică a pedepsei capitale, dincolo de conotațiile juridice asupra cărora nu ne vom apleca cu precădere (în paginile acestui studiu), trebuie inițiată judicios, cu o analiză diacronică, eminentemente istorică, readucerea la lumină a acestor aspecte contribuind la o înțelegere cât mai profundă a principiilor ce stau la baza justificării și necesității aplicării pedepsei cu moartea. Existența acesteia atestată de-a lungul istoriei, concomitent cu omenirea, generează creionarea unei imagini de ansamblu asupra anumitor perioade din istorie, asupra setului de valori al acesteia.

În paginile acestui studiu ne propunem o dezvoltare diacronică a contextului pedepsei capitale – de la origini până în perioada modernă. Urmărim să analizăm transformarea de la conotațiile firești, comune ale acestei sancțiuni pe care societatea o accepta drept un dat, la schimbările beccariene, radicale care au modificat dimensiunile simbolice ale acesteia, atribuindu-i un rol negativ, de excepție. Vom observa că tendințele de asimilare ale morții ca pedeapsă sunt ciclice, epocile alternând îmbrățișarea acesteia cu valoare reparativă, la cele cu valoare preventivă, de constrângere.

Considerații de factură istoriografică ale pedepsei capitale

„Copilăria” omenirii – Antichitatea – relevă afirmarea relațiilor dintre oameni ca pe un lucru firesc, perpetuu. Individul se alătură alterității înspre săvârșirea unui scop comun, inițial întărirea instinctului de conservare, apoi afilieri afective. Orice deviații de la împlinirea finalității comune care degenerau în adevărate conflicte erau tranșate radical, prin anihilarea celui ce se abate de la comportamentul comun. Această exterminare reprezintă pedeapsa, siguranța grupului primar fiind susceptibilă a fi periclitată. În acest sens, practic, pedeapsa capitală este de fapt contemporană ideii generale de a pedepsi, mai precis, concomitentă cu umanitatea (Garraud 1921, 268; Pop 1924, 150).

La începutul vieții de grup, regulile ce guvernau relația cu celălalt aveau caracter abstract, impersonal, anonim, sub aureola conservării și perpetuării speciei, urmând ca, treptat să se specializeze în funcție de necesități și obiceiurile fiecărui grup. Tribul,

forma primară de civilizație, resimțea orice crimă, dacă nu era în acord cu majoritatea membrilor, drept o amenințare, sentimentul de frică și revolta colectivă fiind bazele sancțiunii, aceasta din urmă fiind o compensare la situația de fapt creată ce a dereglat ordinea comunității. În acest caz, o practică larg răspândită a fost cea a vendetei, aceasta având predilecția de a compensa un asasinat sau un furt. Dar, pe lângă elementul punitiv eliminatoriu intratribal/intertribal, se recurgea și la pedepse reparatorii (despăgubiri, cu valențele sistemului noxal sau restituiri) sau morale (tehnica ridiculizării sau a dezonorării).

Odată cu realizarea importanței omului pentru trăinicia, siguranța și prosperitatea grupului, apar și practicile sclavagiste, prin care se conturau relațiile de supunere unii față de alții. În acest context, orice conduită reprobabilă era sancționată grav, legea talionului fiind cea care opera în acest sens: *ochi pentru ochi, dinte pentru dinte*. Dincolo de conotația lingvistică a acesteia, semnificația era simplă, fără rabat. Astfel, cel ce suferea un rău avea posibilitatea să se întoarcă împotriva autorului conduitei neconforme în același chip, provocându-i o suferință identică sau cel puțin similară. Fiind printre formele de lege codificată primitive, aceasta s-a remarcat prin simplitatea sa desăvârșită, după cum susținea și Jeremy Bentham, întregul set de valori penale este concentrat într-o singură regulă (Poenaru 1974, 45). Privind în retrospectivă, cercetătorul contemporan statuează că prin această lege a talionului are loc un simțitor progres evolutiv de ordin istoric și social, limitând astfel răspunderea infinită în comunitate, cu cea în limitele faptei deja săvârșite, diminuându-se astfel abuzurile.

Nu putem să abordăm problematica pedepsei cu moartea în contextul vremurilor apuse fără să facem o scurtă trecere în revistă a statutului acestei sancțiuni în cele mai vechi legi ale lumii care au pecetluit soarta relațiile interumane ale epocii respective.

Codul regelui babilonian Hammurabi¹ (secolul al XVIII-lea î. Hr.) a reprezentat un punct de pornire elogios înspre codificarea și sistematizarea legilor într-un corp scriptic original. Pedepsa cu moartea era prevăzută expres dezvăluindu-se caracterul dur al represiunii punitive, frica domnind în societatea din ținutul cuprins între Tigru și Eufrat. Printre faptele prevăzute cu aplicarea pedepsei capitale, se remarcă: furtul, incestul, adulterul, omorul, găzduirea sclavului fugar, înșelăciunea, tăinuirea, farmecele și blestemele și altele. Se conturează, așadar, ideea că regimul pedepsei capitale este unul de drept comun, sancțiunea intervenind adesea pentru fapte de natură diferită, de la cele contra persoanei², la cele contra patrimoniului sau conduite care periclitează relația stăpân-sclav. Nici odată cu noua lege societatea nu s-a desprins de legea talionului care se aplica în continuare (Tanoviceanu 1925, 33-25).

¹ Textul căruia poate fi consultat la <https://docgo.net/codul-lui-hammurabi-pdf> accesat în 5 ianuarie 2020.

² I. Poenaru remarcă în monografia sa faptul că principiul personalității pedepsei nu își găsea aplicare, creionându-se principii ale unei societăți utopice, nefirești, nesigure: „dacă cineva omora pe femeia altuia, trebuia să i se omoare fiica; dacă un om liber, deținut pentru datorii, murea din cauza loviturilor sau a lipsurilor, era ucis fiul creditorului care l-a închis; dacă din cauza viciului de construcție casa se prăbușea și omora pe stăpân (s.n. proprietarul casei), era ucis arhitectul, iar dacă era omorât copilul stăpânului (s.n. proprietarului) era ucis fiul arhitectului”, p. 46.

Spațiul indian a fost guvernat de legea lui Manu¹ sau *Manava-Dharma-Sastra* (sec. XVI-lea î. Hr.), acesta atribuind un rol aparte pedepsei și importanței acesteia pentru o comunitate ce se vrea a fi durabilă. Printre faptele sancționate eliminatoriu definitiv se numără: omorul – indiferent dacă rezultatul s-a produs sau nu, în acest sens s-a relatat că: un om trebuie săucidă fără nicio cruțare pe acela care a încercat să îl asasineze chiar de ar fi directorul său, un copil, un bătrân, sau un brahman foarte învățat – hrănirea unui hoț, furtul, adulterul și complicitatea la adulter, însușirea lucrurilor de către funcționarii corupți și altele. Elementul proporționalității nu există și, conform unor doctrinari, spațiul indian nu îmbrățișa legea talionului (Tanoviceanu 1925, 887).

Prin utilizarea intensă a pedepsei capitale se remarcă și poporul egiptean. S-a susținut că până în vremea faraonului Menes (3200-3100 î. Hr.) se recurgea la sancțiunea cu moartea pentru orice faptă reprobabilă care zguduia mersul firesc la comunității. Pe lângă faptele deja consacrate pentru care intervenea trecerea în neființă cum sunt furtul, omorul, oamenii ținutului Nilului erau sancționați definitiv pentru nedenunțarea comploturilor, sacrilegiu, omorârea unui animal, sperjur, răpire, denunțare calomnioasă sau chiar minciună, după cum afirmă Diodor din Sicilia sau Herodot.

Cu valoare de reper trebuie menționată și poziția vechilor evrei în ceea ce privește pedeapsa capitală, care era considerată o metodă de sancționare des întâlnită, Moise menționând-o în mod expres, ca replică în fața unui atentat la viața personală. Aceeași manieră punitivă intervine și în situația unui de incest, legături amoroase cu sclav, în acest caz, doar femeia era omorâtă, dar și în caz de adulter, furtul în paguba unui israelit, sodomie, magie, blasfemie, profanarea sabatului sau o simpla agresiune contra părinților. Se conchide așadar spectrul larg în care poate surveni această sancțiune ireversibilă în detrimentul curentului capitular al creștinismului.

Alături de aceste repere universale, alte două popoare se înfățișează ca un reviriment al culturii de pretutindeni: atenienii și romanii.

Primii dintre aceștia au îmbrățișat pedeapsa cu moartea în cel mai profund înțeles, uzitând-o adesea. Astfel, Dracon (secolul al VII-lea î. Hr.) a recurs la moarte pentru sancționarea infracțiunilor grave și minore, pentru el toate fărădeligile erau egale, periclitând viața socială. În acest sens, spre exemplu, oricine putea omori o femeie adulteră, nefiind nevoie de vreun interes sau să fii direct păgubit pe seama conduitei acesteia. În societatea ateniană, „în caz de omor, în primul rând rudele, apoi tovarășii de gintă și, în sfârșit, orice cunoștință a celui ucis aveau dreptul și datoria de a urmări pe ucigaș și a răzbuna sângele vărsat” (Poenaru 1974, 48). În același demers anihilator absolut, s-au elaborat legi care atestă obligativitatea uciderii persoanelor inutile, din timpul asedierii unui oraș.

Roma este al doilea pilon al dezvoltării culturale, baza lumii pe care o cunoaștem noi azi. Inițial, pedeapsa capitală beneficia de exclusivism în rezolvarea/concilierea unor lezări de drepturi. Ulterior, odată cu Legea celor XII Table, a fost desemnată

¹ Textul indian poate fi regăsit la <https://constitutii.files.wordpress.com/2014/06/the-laws-of-manu.pdf>, accesat în 5 ianuarie 2020.

regula talionului, pedeapsa cu moartea, fiind restrânsă în ceea ce privește sfera de aplicare. Pentru fals intervenea pedeapsa capitală, dar în egală măsură și pentru furt în paguba stăpânului, pentru trădare. Odată cu secolul al VII-lea, legea devine un instrument de diferențiere a claselor sociale. Cu titlu de exemplu, menționăm cazul unui omor: dacă asasinul era nobil, era pasibil de deportare, dacă făcea partea doar din clasa de mijloc urma să fie decapitat, iar dacă era un simplu cetățean avea o condamnare la moarte crudă, fiind crucificat și, spre plăcerea publicului, era dat ca hrană pentru animale.

O atenție deosebită a atras situația patricidului, care a rămas învăluită într-un iz ancestral. Astfel, pe baza Legii Pompeia, s-a statuat: „după obiceiul strămoșilor a fost hotărâtă această pedeapsă a omorătorului de părinte: ca paricidul să fie crunt bătut cu nuiele, apoi vârat într-un sac cu un câine, un cocoș. După cum și cu o viperă și o maimuță, apoi sacul este aruncat în adâncul mării. Aceasta, când marea este foarte aproape; altfel, era aruncat animalelor sălbatice.” Interesant este faptul că aceeași mențiune despre sancțiunea în caz de asasinat părintesc se regăsește reiterată la români, mai mult ca un elogiu adus strămoșilor, în *Îndreptarea Legii* (Glava 243). Se deduce așadar, că latinitatea, chiar și la nivel legislativ prin intermediul izvoarelor istorice este luată în calcul, fiind o eternă sursă de inspirație atemporală în demersul elaborării legilor românești. Rolul animalelor era unul sfâșietor și „reprezentau un simbol al perversității sale, căci cocoșul însemna aroganța condamnatului, vipera – despre care se pretinde că se naște sfâșiind pântecul mamei sale – însemna ura contra părinților, iar câinele însemna turbarea de care era presupus a fi cuprins autorul comiterii acestei crime monstruoase” (Alexandrescu 1902, 470).

Odată cu instalarea feudalismului, s-a reîntărit, nu neapărat în manieră diferită de cea arhaică, romanică, eternul conflict dintre păturile sociale, țăranii fiind percepuți și consecvent tratați ca niște simple obiecte. Pe cale de consecință, adesea se regăsesc evocate cazurile când aceștia erau omorâți fără vreun motiv temeinic. Nobilii beneficiau de un tratament sancționator mult mai favorabil lor, intervenind cât de des posibil pedeapsa amenzii, inclusiv pentru cazurile cele mai crude de omor. Emblemă a acestor vremuri este perioada inchizitorială, consacrată de papa Inocențiu al III-lea, cunoscută în istoria universală pentru cele mai aspre pedepse, cruzimea și ferocitatea fiind des întâlnite. Printre acestea se remarcă practica de a îngropa un om de viu sau omorârea prin lovituri repetate cu parul ori biciuri (pentru adulter), omor și alte fapte interzise cu caracter religios. Vrajitoria fiind puternic blamată, se număra printre cele mai aspre pedepse practice. S-a amintit perioada anilor 1587-1593 în care au avut loc peste 370 de condamnări la moarte pentru cei care practicau magia neagră. O altă mărturie zguduitoare este cea a lui Maurice Soulié care a devoalat faptul că în 1589, într-o singură zi, la Uedlinberg au fost arși 133 de vrăjitori (Soulié 1931, 27).

Aceași pedeapsă se aplică și dezertorilor și celor ce fură, ipostaze frecvent întâlnite în perioada feudală, după cum punctează Montesquieu. În ipostaza infracțiunii contra patrimoniului se aplica tehnica morții pe roată, dar și prin fierbere. Acesta este

și motivul pentru care în Olanda simbolul justiției nu este înfățișat prin zeița care ține în mână balanța, ci de o căldărușă.

Sub aceeași aureolă a cruzimii Evului Mediu se remarcă situația din Saxonia care incrimina prin pedeapsa capitală arderea cadavrului în detrimentul îngropării lui sau consumul cărnii în zi de post. Dincolo de limita absurdului în ceea ce privește raportul dintre starea de pericol creată și valoarea protejată, în Suedia se aplica pedeapsa cu moartea pentru furtul unei păsări sau omorârea unei lebede sau al unui elan (Poenaru 1974, 54). Se dezvăluie, așadar, atrocitatea elementelor punitive și ineditele moduri de executare a acestora.

Concomitent cu apariția crâmpeiilor capitaliste se remarcă și umanizarea pedepselor, toate acestea datorându-se în însemnată măsură ideilor lui Beccaria care a produs un reviriment fără margini în contextul pedepsei capitale, practic anticipând modernitatea și luminile umanismului. Opiniile sale, care au luat valoare axiomatică, susțineau inutilitatea aplicării acestui tip de sancțiune, numind-o „risipă de chinuri” fără efectul scontat de comunitate (Beccaria 2001, 97); în definitiv, se dorea abolirea pedepsei cu moartea întrucât se credea că „pe măsură ce supliciile devin mai crude, sufletele oamenilor se obișnuiesc” (Beccaria 2001, 99). Pedeapsa cu moartea începea să fie uzitată mai mult în spectru militar, nu și în cazul faptelor de drept comun, deoarece s-a răspândit ideea conform căreia „spectacolul înspăimântător, dar trecător al morții unui ticălos este o frână mai slabă împotriva infracțiunilor decât îndelungul și continuul exemplu al unui om privat de libertatea sa” (Beccaria 2001, 99).

Tendențele beccariane au luat sfârșit în timpul Revoluției franceze când tortura a luat amploare, modurile de executare a pedepsei capitale fiind reale suplicii: sfâșierea în patru, arderea pe rug, crucificarea.

Codul penal al lui Napoleon, un simbol al sistematizării legislației în vremea modernă a menținut pedeapsa cu moartea pentru 36 de cazuri, printre care amintim: omorul, falsificarea de monedă, infracțiuni politice și cele contra siguranței naționale, otrăvirea, ultrajul și altele. Tendențele moderniste au reprimat la nivel universal aplicarea pedepsei cu moartea, România abolind-o în 1864, Portugalia în 1866, Olanda în 1870, în Italia 1899, iar în Anglia s-au făcut încercări de anihilare a acestui tip de pedeapsă din 1864 până în 1925, toate acestea fiind ajustate în conformitate cu ambientul socio-politic al fiecărui spațiu, alternând perioade care au desființat pedeapsa cu moartea cu etape relativ scurte când această sancțiune avea aplicare.

Repere ale pedepsei cu moartea în spațiul românesc

Spațiul ocupat și însuflețit de români, devenind astfel, prin apartenență, locul românesc își remarcă existența în zona carpatică acum două milenii. Elementele incipiente de certificare a vieții lor converg în jurul geto-dacilor, strămoși ai poporului român de azi, care, pe baza mărturiei lui Ovidiu din *Tristele*, erau oameni netemători de moarte. Totuși, în lipsa unor izvoare certe, nu s-au păstrat multe detalii în ceea ce privește viața vechilor daci, în consecință, situația în spațiul românesc nu s-a diferențiat prea mult de tendințele majoritare creionate de spațiu și timp. Printre primele mărturii

rămase mai degrabă prin similitudine cu alte popoare cu privire la strămoșii daci, aceștia au avut cunoștință despre pedeapsa capitală pentru fapte de trădare, asasinat sau răpirea de femei, condamnări hotărâte de Adunarea poporului. (Daicoviciu 1968, 37; Longinescu 1908, 8).

Ulterior, provincia Dacia romană s-a raliat regulilor latine prin excelență privitoare la pedeapsa cu moartea, sancțiune susceptibilă de aplicare în diferite cazuri după cum am relatat mai sus, testat fiind, adesea, obiceiul răzbunării sub forma asasinatelor de către familia victimei (Mastacan 2008, 84).

Toată perioada Evului Mediu era îmbălsămată de reglementări ce conțineau prevederi despre aplicarea pedepsei capitale pentru faptele ce periclita viața socială, siguranța statului sau a domnului. O caracteristică a acestei perioadă este cruzimea pedepselor, ferocitatea lor; probabil cele mai elocvente exemple sunt tablourile păstrate în memoria colectivă și în cultura română în care domnitorii își trag în țeapă dușmanii și nu numai¹, ori îi ard de vii sau îi taie în bucăți pentru viclenie, trădare, uneltire împotriva familiei domnești, furtul din averea conducătorului, dar și altele.

În esență, sistemul punitiv feudal, axat pe binomul faptă reprobabilă (numită și „rea” sau „vină”) și corelativul sancțiune nu avea o apartenență privată (socială) ori publică (statală) prin excelență, ideea de pedeapsă fiind mai degrabă o simbioză a celor două, influențele majoritare depinzând de la caz la caz. În comparație cu prezentul, maniera de pedeapsă, în abstract privită, este una rudimentară, însă poporul român avea bine împământat în nucleul comunitar necesitatea unei sancțiuni în caz de lezare a unui drept sau a unui interes. În acest sens, concretizarea ideii de pedeapsă se înfățișa sub forma compozițiunii, practică larg răspândită în spațiul românesc și european. Aceasta reprezenta plata unei sume de bani ori remiterea unor bunuri contra răscumpărării vinei în baza unei înțelegeri cu victima ori cu rudele acesteia. Izvorul compoziției (sau compozițiunii) este cunoscut încă din perioada tribală/gentilică și s-a regăsit la poporul român și ca fundament de drept consuetudinar dat de *obiceiul pământului*, singurul izvor de drept acceptat în perioada feudală. Interesant este faptul că se recurgea la compoziție, pentru a compensa pecuniar chiar și cel mai important drept al omului - dreptul la viață. Astfel, în caz de omucidere, ucigașul, respectiv rudele acestuia puteau propune intervenirea răscumpărării vinei, însă, cel ce intermedia această contrapondere era dregătorul, acesta din urmă având un drept discreționar de a alege. O altă modalitate de pedeapsă, mult mai brutală, dar regăsită, în mod mai mult insular este vendeta, cunoscută și sub denumirea de răzbunarea sângelui, o reminiscență a unei legiferări penale nescrise de factură primitivă, materializată în dreptul (obligația) acordat rudelor celor ucis de a se întoarce asupra ucigașului ori asupra rudelor sale. Caracterul izolat al acesteia la români este susținut de un exemplu intens dezbătut și anume un document emis în 1525 de Vladislav al III-lea în care se menționa că, de fapt, vendeta nu era îmbrățișată, ci conducătorul, pe seama existenței a două omucideri între ginte diferite, dispune

¹ Cel mai reprezentativ exemplu este maniera de sancționare a lui Vlad Țepeș, domnitor al Țării Românești între anii 1448, 1456-1462, 1476.

sau, mai corect spus, sfătuiește pe căpetenia grupului ce pierde să ocolească ceata victorioasă, altfel, va avea „rea urgie de la domnie” (Mastacan 2008, 86).

Reglementări exprese și sistematizate, cu valoare de prim reper, au rămas prin textele codificărilor românești medievale, *Cartea românească de învățătură*, redactată din porunca lui Vasile Lupu, în 1643, la Iași și *Îndreptarea Legii*, cunoscută și sub numele de *Pravila* lui Matei Basarab, apărută la Târgoviște în 1652. Pravila din Țara Românească pedepsea cu moartea multe fapte. Printre acestea, amintim: abaterile bisericești, răpirea de femei, falsificarea monedei, asasinatul, relația cu o călugăriță precum și nunta cu aceasta, trădarea patriei, paricidul (moartea avea loc prin arderea de viu, textul legal, prin Glava 244 specificând că pentru uciderea unui părinte trebuie „mai cumplită pedeapsă decât alți ucigători”), incestul, sodomia, adulterul, în acest din urmă caz, pedeapsa capitală intervenind doar contra femeii, nu și a bărbatului care beneficia de un tratament privilegiat. Inedită este maniera de pedepsire și în cazul uciderii cuiva prin folosirea de otravă. Glava 245 menționează: „Oricine va omorî pe altul cu otravă, acela se va certa mai rău decât cela ce face ucidere cu sabia sau cu altă armă”, legiuitorul medieval, bun vizionar, înțelegând pericolozitatea folosirii acestor manopere dolosive pentru comunitate. Dreptul modern, în special cel maghiar aplicat în Transilvania din 1880 până în 1937, s-a concretizat într-o manieră distinctă în ceea ce privește tratamentul sancționator în caz de ucidere prin otrăvire, în oglindă cu normele medievale: dacă în mod normal asasinatul era pedepsit cu pedeapsa capitală, dacă ucigașul a recurs la otravă pentru a pune capăt zilelor victimei sale, acesta era sancționat cu robia grea de la 10 la 15 ani, pe baza articolului 309 cod penal maghiar. Și furtul era pedepsit tot cu pedeapsa cu moartea în pravila medievală, însă aici lucrurile sunt puțin nuanțate. Astfel, dacă furtul este mare ca valoare, opera regimul represiv capital automat; dacă însă furtul intervenea pe seama unui bun de valoare mică, hoțul putea fi iertat, însă, dacă repeta aceeași greșeală de trei ori era trimis către executare prin ștrangulare. *Îndreptarea Legii*¹ pedepsea în mod general prin moarte prin metoda spânzurării, tăierea capului sau altă modalitate de aplicarea pedepsei fiind cea dezvăluită de Glava 243: „leagă (*omul vinovat* – n.n.) de cozile cailor și-l duc trăgându-l pe ulițe”.

Pravila lui Vasile Lupu conține reglementări asemănătoare sau chiar identice în ceea ce privește pedeapsa capitală pentru omor, adulter, sodomie, falsificare de monedă, incest, răpirea de femei, furt, adăugându-se însă în contextul faptelor sancționate cu moartea și vânzarea sau furtul moaștelor, prin Pricina 18 și tâlhăria, respectiv sprijinul acordat tâlharilor prin oferirea de adăpost prin Glava 76.

Perioada feudală s-a remarcat prin diferența de clase și privilegiile acordate în funcție de statutul social. Aceste tratamente diferite se regăsesc și în ceea ce privește aplicarea legii, respectiv sancțiunea. Astfel, Glava 8 din *Cartea românească de învățătură*, prevede „oricare boiarin va face moarte de grabă ce să dzice va omorî pre cineva întâia oară dată... de să va prileji acel boiarin să fie de treabă și va avea avuție,

¹ Cunoscută și sub numele de *Pravila lui Matei Basarab*, a apărut la Târgoviște în 1652.

să va certa cu bani mulți, iară de nu va da bani prespre doo, trei dzile, să-i facă moarte”. Aceași reglementare se regăsește *mutatis mutandis* și în Pravila lui Matei Basarab prin Glava 243.

Perioada modernă se remarcă prin tendințele tot mai pregnante și dorința de cultivare pentru codificare. Începutul secolului al XIX-lea consfințește câmpul legislativ prin apariția *Manualului Juridic al lui Andronache Donici* sub numele complet de *Adunare cuprinzătoare în scurt de pravilele cărților împărătești spre înlesnirea celor ce să îndeletnicesc întru învățătura lor, cu trimiterea către cartea, titlul, capul și paragraful împărăteștilor pravile*, apărută la Iași, în 1814. Aceasta conținea reglementări asupra pedepsei capitale în titlul 41 - *Pentru pricini de vinovății* - pentru omor, adulter, otrăvire ori falsificare de bani.

Alte două legi ale spațiului românesc menționau consecvent pedeapsa capitală: Codul Calimach (1817) și Legiuirea Caragea (1818).

Codul Calimach este redactat sub îndemnul lui Scarlat Calimach, fiind o legiuire originală, alcătuit după izvoarele bizantine și romanice, folosindu-se dreptul anterior al țării, scris sau nescris, precum și noile legi civile europene (Codul Austriac din 1811) la care s-au adăugat elemente din cutuma românească (Negoiță 2005, 88). Aceasta este una preponderent civilă, ce acoperă majoritatea ramurilor și problemelor de drept. Pentru faptele penale, continua să fie aplicabilă legea lui Andronache Donici, pedeapsa capitală fiind prezentă în continuare ca sancțiune în comunitate pentru omor și falsificare de bani.

Acest cod a fost redactat în limba greacă și se traduce aproape jumătate din conținutul lui, însă nu a fost părit. De aceea

„nu se întrebuița la pricini, că nu o înțelegea mai nici unul din judecătorii cei vechi și nici se obicinuia a se pune paragrafuri în hotărâri, întemeindu-se diecii Divanului, care scriau cărțile de judecată și anaforalele, mai mult pe obiceiul pământului, ca să iee îndreptare” (Longinescu 1908, 324).

În timp au existat nenumărate demersuri spre traducerea integrală a textului din partea lui Costache Conachi, Constantin Sturdza organizând o comisie alcătuită din Petrachi Asachi, Christiean Flehtenmaher și Damaschin Bojunka, cărturari ce au finalizat traducerea integrală a codului, odată cu anul 1833.

Legiuirea Caragea este considerată un cod general în care se juxtapun patru coduri specializate: civil (primele patru părți), penal (partea a cincea), procedură civilă și procedură penală (partea a șasea). A fost alcătuită din elemente de drept bizantin și roman, dar și din multe elemente de cutumă românească. Această „pravilă a pământului” a avut multe părți originale, în special sub aspectul redactării, dispozițiile fiind redate scurt, într-o formă simplă. Ea cuprinde de asemenea principii generale pe care trebuie să le sprijine interpretul pentru rezolvarea problemelor ce i se înfățișau (Negoiță 2005, 89). Principala caracteristică a acestei lucrări este dată de nota sistematică și complexă a acesteia. Nota generală a Codului Caragea este spiritul reacționar și inegalitatea de clasă și de condiții sociale (Moldovan 1933, 204).

În ceea ce privește latura penală, pedeapsa cu moartea este menționată în Partea a V-a, intitulată *Pentru vini* pentru săvârșirea infracțiunilor de omor (capitolul 1), tâlhărie (capitolul 2), falsificare de monede sau, în limbajul folosit de lege „tăetori de bani” (capitolul 8), toate aceste fapte fiind un tribut plătit pravilelor medievale.

În 1826 apare în Moldova, sub îndrumarea lui Ion Sandu Sturdza, ultima lege proprie Moldovei până la Unirea Principatelor sub Alexandru Ioan Cuza, fapt ce marchează modernitatea românească. *Condica criminalicească* menționa pedeapsa capitală pentru multe fapte precum: omor (art. 211), otrăvire (art. 213), atentate la siguranța Domnitorului (art. 187), tâlhărie (art. 248) și sprijin la aceasta (art. 250), încercare de evadare din spațiul de deținere prin uciderea unui paznic (art. 206).

Regulamentul Organic din Țara Românească din 1831 a eradicat pedeapsa cu moartea prin art. 168: „Tăierea mâinilor sau moartea, precum și cazna sau muncile se strică și se desputernicează fără a se mai putea urma de acum înainte”, însă, la numai un de la apariția Regulamentului, s-a reintrodus.

Așadar, pedeapsa capitală a continuat să se aplice în spațiul românesc până după a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când s-a produs un real revirement prin gândirea lui Alexandru Ioan Cuza, acesta elaborând cel mai blând cod de legi din Europa în 1865. În motivarea acestei teze stă mărturie faptul că în spațiul românesc a fost reprimată pedeapsa cu moartea încă din secolul al XIX-lea, prin legile lui Cuza. Până la acest moment, primele codificări românești consacrate medievale, începuturile legislative moderne conțineau prevederi pentru pedeapsa capitală, așa cum s-a punctat. Înlăturarea acestei sancțiuni a fost ridicată apoi la rang de principiu prin art. 18 al Constituției din 1866, care specifica abolirea pedepsei capitale, sancțiunea cu moartea operând doar prin excepție, în caz de război. Aceași optică a îmbrățișat-o și Constituția României Mari, din 1923.

La temelia legii penale din 1864 a stat concepția conform căreia infractorii sunt persoane raționale, conștiente de faptele și consecințele lor. Codul penal al lui Carol al II-lea nu a conținut inițial reglementări în legătură cu pedeapsa capitală. Odată cu adoptarea Constituției din 1938, pedepsei cu moartea i s-a alocat un text aparte. Art. 15 menționează: „Pedeapsa cu moartea se aplică în timp de război potrivit codului de justiție militară. Consiliul de Miniștri va putea decide aplicarea dispozițiilor din alineatul precedent (referitoare la pedeapsa capitală, n.n.) și în timp de pace pentru atentate contra Suveranului, Membrilor Familiei Regale, Șefilor Statelor străine și Demnitarilor Statului în legătură cu exercițiul funcțiilor ce le sunt încredințate, precum și în cazurile de tâlhărie cu omor și asasinat politic.” În acest sens, o importanță nemărginită o deține Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1022 din 24 mai 1938, temelia pe baza căreia este reglementată pe un termen de 1 an pedeapsa cu moartea pentru faptele menționate de principiu în textul Constituțional.

În loc de concluzie

Răzbumare a sângelui într-o formă civilizată, după cum o aprecia Engels, pedeapsa cu moartea se înfățișează calchiată pe toată istoria umanității, depășind

conotațiile sferei vindicative, fiind doar șlefuită și nu eliminată întru totul odată cu trecerea timpului, acest fapt denotând că este departe de a fi lăsată în totalitate istoriei și memoriei. O asemenea chestiune controversată precum este cea a pedepsei cu moartea, despre legitimitatea, necesitatea sau rolul său în comunitate va rămâne deschisă cercetării, soluțiile inefabile ori unanim acceptate sunt greu de întrepătruns într-un angrenaj plin de simboluri, înțelesuri și infinite necunoscute precum cel al morții.

Formula majoritar/universal acceptată *faptă reprobabilă-sanctiune* este binomul etern îmbrățișat de întreaga comunitate fără limitări de spațiu și timp, indiferent de normele interne dictate de codul social sau de cadrul juridic (incipient, rudimentar sau specializat). Rafinarea umanității, evoluția rațională a omului și, implicit, șansa de a discerne între diferitele trepte ale pericolului abstract sau concret pe de o parte, ce poate fi prevenit sau nu, pe de altă parte, a generat obiectivarea ecuației conduita antisocială-pedeapsă, însă simbolul acesteia a rămas drept „o sfidarea niciodată rezolvată pe de-a-ntregul” (Tandin 2020, 13).

Ezitare, îndoială planează și acum, în vremea când avântul scientist găsește răspunsuri la întrebările liminale ale omenirii, asupra dilemei cum o traumă, consecință a unei conduite periculoase, poate fi compensată, echilibrată prin existența unei pedepse. Cu alte cuvinte, în mod recurent, oamenii reflectează asupra justeții elementului punitiv și asupra moralității intrinsece a acestuia.

Concomitent cu dezvoltarea comunității, prin complexitatea raporturilor sociale care s-au desprins de relațiile simpliste dintre oamenii ce aveau un obiectiv comun – *să trăiască* – au apărut diferite sancțiuni care să compenseze sau să anihileze un rău făcut unui membru al grupului. O singură pedeapsă se remarcă printr-o solemnă existență, omniprezentă (parțial): pedeapsa capitală.

În final, nu ne propunem să găsim o legitimare de ordin transpozitiv a comunității, în ansamblul ei, susceptibilă să aplice o asemenea pedeapsă, ci dorim să lansăm o temă de analiză individuală, dacă omul ca parte a unui stat poate hotărî asupra sorții umane altfel decât destinul fiecăruia dintre noi.

Referințe bibliografice

- Alexandrescu, Dimitrie. 1902. *O ochire retrospectivă asupra pedepselor și, în special, asupra executării pedepsei cu moartea în diferitele timpuri și în diferitele țări*, în „Curierul Judiciar”, nr. 57, p. 470.
- Beccaria, Cesare. 2001. *Despre infracțiuni și pedepse*, Ediție îngrijită și adnotată de Sergiu Bogdan. Studiu introductiv de Sergiu Bogdan. București: Editura Rosetti.
- Daicoviciu, Hadrian. 1968. *Dacii*, București: Editura pentru Literatură.
- Garraud, Rene. 1921. *Précis de droit criminel*. Paris: Librairie Sirey.
- Longinescu, Ștefan. 1908. *Istoria dreptului românesc din vremurile cele mai vechi și până astăzi*. București: Atelierele Grafice Socec&Co.
- Mastacan, Olivian. 2008. *Pedeapsa capitală în dreptul românesc. Origini și evoluție*, Târgoviște: Editura Bibliotheca.
- Moldovan, Valeriu. 1933. *Curs de istoria dreptului român*. Cluj: Lito Schildkraut.
- Negoită, Florin. 2005. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Editura Fundației „România de mâine”.

- Poenaru, Iulian. 1974. *Contribuții la studiul pedepsei capitale*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Pop, Traian. 1924. *Drept penal comparat*. Cluj: Institutul de Arte Grafice „Ardealul”.
- Soulié, Maurice. 1931. *Les procès célèbres de l'Allemagne*. Paris: Payot.
- Tandin, Traian. 2020. *Criminalii Români condamnați la moarte*. București: Editura Neverland.
- Tanoviceanu, Ion. 1925. *Tratat de drept și procedură penală*. București: Tipografia Curierul Judiciar.

Webografie

<https://docgo.net/codul-lui-hammurabi-pdf> accesat în 5 ianuarie 2020.

<https://constitutii.files.wordpress.com/2014/06/the-laws-of-manu.pdf>, accesat în 5 ianuarie 2020.